

Ольга Гайда,
кандидат філологічних наук, доцент
Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка

ВАСИЛЬ СІМОВИЧ ПРО ЧАСТИНОМОВНИЙ СТАТУС ПРИЙМЕННИКА

Проблема визначення частиномовного статусу прийменника посідає важливе місце в історії українського мовознавства, оскільки саме службові частини мови виявляють складність класифікації та неоднозначність функцій у граматичній системі. Особливу увагу прийменнику як окремому лексико-граматичного класу слів приділяли українські граматисти кінця ХІХ – початку ХХ ст., серед яких помітне місце належить Василеві Сімовичу. Його праці стали важливим етапом у розвитку української морфологічної думки та формуванні граматичної термінології.

Українські граматисти ХVІ–ХVІІ ст. на позначення поняття прийменник уживали термін *предлогъ*. Таку назву зафіксовано в перших слов'янських граматиках, зокрема в пам'ятках «АДЕЛФОТΗΣ» [1], «Грамматика словенска» Лаврентія Зизанія та граматиці Мелетія Смотрицького [4]. Упродовж кількох століть цей термін залишався нормативним у церковнослов'янській і староукраїнській граматичній традиції. Лише в другій половині ХІХ ст. в українському мовознавстві почали формуватися власне національні термінологічні відповідники.

Важливим етапом розвитку української лінгвістичної термінології стало впровадження 1873 року Омелян Партицький терміна *приименник* у праці «Грамматика азыка руского для оужитку въ школахъ людовыхъ въ Галичинѣ» [3, с. 48]. Саме ця назва поступово закріпилася в науковому вжитку та стала нормативною в сучасній українській мові. Однак процес усталення терміна був тривалим. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. українські мовознавці активно використовували форму *приименник*. Такого написання дотримувалися Володимир Коцовський та Ілярій Огоновський [7, с. 67], Степан Смаль-Стоцький, Федір Гартнер.

На початку ХХ ст. значний внесок у нормування української граматичної термінології зробила Олена Курило. У своїх мовознавчих студіях дослідниця послідовно використовувала термін *прийменник* [6, с. 43], який згодом остаточно утвердився в українській науковій мові. Таким чином, історія становлення назви цієї службової частини мови відображає загальні процеси формування української лінгвістичної термінології та унормування наукового стилю.

Особливе місце в історії дослідження прийменника посідає праця «Практична граматики української мови», видана 1918 року. У ній Василь Сімович приділяє значну увагу не лише формальному описові прийменників, а й їхньому функційному навантаженню в реченні. Учений наголошує, що прийменники «мають більш-менш таке ж значіння, як відмінки в відмінних частин мови» [8, с. 243]. Таке твердження є надзвичайно важливим для розуміння поглядів мовознавця на граматичну природу прийменника.

Фактично Василь Сімович розглядає прийменник як засіб вираження синтаксичних відношень між словами. На думку граматикиста, функція прийменника є близькою до функції відмінкових закінчень, оскільки обидва елементи забезпечують граматичний зв'язок між компонентами словосполучення чи речення. Такий підхід демонструє глибоке розуміння взаємозв'язку морфології та синтаксису в структурі української мови.

Погляди Василя Сімовича певною мірою випереджали свій час, оскільки сучасне мовознавство також розглядає прийменник як аналітичний засіб вираження граматичних відношень. У сучасній українській граматиці прийменники кваліфікують як службові слова, що виражають залежність іменника, займенника чи числівника від інших слів у словосполученні та реченні. Дослідники Іван Вихованець та Катерина Городенська [2, с. 245] наголошують, що прийменники виконують важливу реляційну функцію, тобто передають різноманітні просторові, часові, причинні, цільові та інші семантико-синтаксичні відношення.

Цікавими є також міркування Василя Сімовича щодо класифікації прийменників. На відміну від сучасної традиції, учений пропонує детальнішу систему поділу, зважаючи передусім на походження прийменникових форм. Мовознавець виділяє п'ять груп прийменників [8, с. 243]. До першої групи він зараховує «прийменники, що з-давен-давна вживали ся в нашій мові в тому самому розумінні, що й тепер»: *до, під, при*. Ідеться про найдавніші службові слова, які функціонують у слов'янських мовах із праслов'янського періоду та характеризуються високим ступенем граматикалізації.

Другу групу становлять прийменники, «що повстали з іменників»: *верх, коло, кінець, край, кругом*. Така класифікація засвідчує розуміння дослідником процесу переходу повнозначних слів у службові. У сучасному мовознавстві цей процес визначають як граматикалізацію, тобто поступову втрату лексичного значення та набуття граматичних функцій.

До третьої групи Василь Сімович відносить прийменники, «що постали зі зложення приіменника з якимось ім'ям»: *замість, поверх, підчас, узбіч, позад*. Учений звертає увагу на складні процеси словотворення прийменникових форм, які виникли внаслідок поєднання кількох компонентів.

Четверту групу становлять прийменники, «що повстали із прислівників»: *просто, недалеко, низче*. Таке спостереження є важливим, оскільки демонструє тісний взаємозв'язок між різними частинами мови та динамічність граматичної системи української мови.

Окремо мовознавець виділяє «зложені приіменники»: *понад, зпонад, зпонаперед*. Ці форми є результатом поєднання кількох прийменникових елементів і характеризуються складною структурою та уточненим значенням просторових відношень [8, с. 243].

Подібну класифікацію подають також Микола Угрин-Безгрішний та Антін Лотоцький у праці «Коротка граматики української літературної мови» [10, с. 52]. Це свідчить про поширеність такого підходу в українському мовознавстві першої половини ХХ ст.

У сучасній граматичній науці усталилася дещо інша класифікація прийменників. Залежно від походження їх поділяють на первинні (непохідні) та вторинні (похідні). До первинних належать найдавніші прийменники, що не співвідносяться з іншими частинами мови: *в, на, до, від, при, під*. Вторинними називають прийменники, утворені від інших частин мови: *коло, край, шляхом, завдяки, протягом, унаслідок*.

Уперше поділ на первинні та вторинні прийменники в українському мовознавстві запропонували Михайло Жовтобрюх і Борис Кулик у «Курсі сучасної української літературної мови» [5, с. 301] 1965 року. Така класифікація стала традиційною для сучасних підручників і наукових праць із морфології.

Отже, погляди Василя Сімовича на прийменник мають важливе значення для історії української граматичної думки. Учений не лише розглядав прийменник як окрему службову частину мови, а й глибоко аналізував його функції, семантику та походження. Особливу цінність становить його трактування прийменника як засобу вираження граматичних відношень, близького за функціями до відмінкових форм. Ідеї мовознавця значною мірою узгоджуються із сучасними підходами до вивчення службових частин мови та засвідчують високий рівень розвитку українського мовознавства початку ХХ століття.

Список використаної літератури

1. АДЕЛФОТΗΣ. Грамматика доброглаголиваго, еллинословенскаго языка. Совершеннаго искннаго искусства осми частей слова. Львів, 1951. Adelphotos. Die erste gedruckte griechisch-kirchenslavische. Grammatik. Lviv-Lemberg, 1591 / Herausgegeben und eingeleitet von O. Horbatsch. 2., um das Faksimile erweiterte Auflage / Specimina philologiae slavicae. München, 1988. 226 S. + 182 б (репринт); Грамматика словенска. Новсъставленна Л. З. Вільна, 1596.
2. Вихованець І. Р., Городенська І. Р. Теоретична морфологія української мови. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. С. 331.

3. Граматика азыка руского для оужиткѹ въ школахъ людовѹхъ въ Галичинѣ / Написавъ Ом. Партыцкѣй. Оу Львовѣ : Въ цѣс. кор. накладѣ школьныхъ книжокъ Ставропигійского Института, 1873. С. 58.
4. Грамматіки словенскихъ правилное Свнтагма. Потщаніемъ Многогрѣшнаго Мніа Мелетіа Смотрискогѹ. Єв'є, 1619. Смотрицький М. Граматика / Підгот. факсимільного вид. та дослідження пам'ятки В. В. Німчука. Київ : Наукова думка, 1979. 215 с. URL: <http://litopys.org.ua/smotrgram/sm.htm>.
5. Жовтобрюх М., Кулик Б. Курс сучасної української літературної мови : підруч. для факультетів мови і літератури педінститутів. 3-є вид. Київ : Радянська школа, 1965. Ч. 1. С. 394.
6. Курило О. Початкова граматика української мови: у 2 ч. Київ : Друкарня Т-ва «Криниця», 1917. Ч. 1. С. 43.
7. Методична граматика української мови / Уложили В. Коцовський і І. Огоновський. 4-е вид. Вінніпег : Накладом Української книгарні. З друкарні «Канадійского Фармера», б. р. С. 67.
8. Сімович В. Практична граматика української мови. Раштат : Видання товариства «Український рух», 1918. С. 243
9. Сучасна українська мова: Морфологія : підруч. / Л. А. Алексієнко, О. М. Зубань, І. В. Козленко ; за ред. А. К. Мойсієнка ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Знання, 2013. С. 479.
10. Угрин-Безгрішний М., Лотоцький А. Коротка граматика української літературної мови. Рогатин – Львів: Накладом в-ва «Сині дзвіночки» в Рогатині, 1937. С. 51.

Наталія Грицак,
кандидат філологічних наук, доктор педагогічних наук, професор
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

**ГУМАНІТАРНА ОСВІТА В ДІАЛОЗІ ПОКОЛІНЬ:
АКТУАЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ ВАСИЛЯ СІМОВИЧА**